

ביאור סוגיית קו התאריך בספר הכוזרי

(מאמר שני יח-כ)

יעקב שפונגין

הקדמה

שיטת הכוזרי תופסת מקום חשוב בדיונים לגבי קו התאריך. אמנם, הספרות הרחבה שעסקה בשיטת הכוזרי, והציעה אפשרויות שונות להבין את מיקום קו התאריך לשיטתו, התמקדה דווקא בהשלכות המעשיות הנובעות מהכוזרי, ולכן: א. לא טרחה להסביר את מילות הכוזרי, מילה במילה. ב. לא התעסקה עם המשמעות האמונית שעולה מדבריו. [כמובן שהדברים אינם אמורים לגבי מפרשי הכוזרי, והידועים שבהם הלא המה "קול יהודה" ו"אוצר נחמד". אולם בד"כ הלומדים אינם משתמשים בפרושים אלו לשונם הקשה ואריכות דבריהם.]

הלומדים את ספר הכוזרי על הסדר, כספר אמונה יסודי במחשבת ישראל, רואים חשיבות גם בהבנת דבריו, וגם ביסודות האמוניים העולים מהם. אולם הלכה למעשה, רבים הם הלומדים שמדלגים על פסקאות אלו בכוזרי העוסקות בקו התאריך, וכן פסקאות נוספות, כגון אלו העוסקות בחכמת הלשון וכיוצ"ב.

המאמר שלפנינו, הוא ביאור לדברי הכוזרי, והוא מבוסס על תרגומו של הרב קאפח לספר הכוזרי. הסיבה לכך היא, שהבנת דברי הכוזרי קשורה בקשר ישיר לניסוח התרגום, ודרוש דיוק רב במילות הכוזרי. התרגום המדויק והנוח ביותר הוא של הרב קאפח. התרגום של אבן שמואל הוא יותר עממי ופחות מדויק, וכולל בתוכו פרשנות של המתרגם. ולעומת זאת תרגומו של אבן תיבון, אף שנחשב למדויק לא פחות, הרי

הוא מסובך תחבירית ולשונית¹. אמנם וודאי שנעזרנו גם בתרגומים אלו וערכנו השוואות ביניהם. וכן בציטוטים הנוספים שהבאנו מספר הכוזרי תוך כדי הביאור, ושאינם מהסעיפים העוסקים בקו התאריך ציטטנו מתרגום אבן שמואל, כדי להקל על ההבנה.

פסקה כ', הפסקה המרכזית בספר הכוזרי העוסקת בקו התאריך, עוסקת ומרחיבה ג"כ ב"סוד הקביעות" הנלווה אליו. אך אין לשכוח שעיקר מטרת הפסקה היא להוכיח בעיני מלך כוזר את מעלת א"י, כפי העולה מהקונוטציה של הפסקה במהלך הספר. בשל ריבוי הנושאים והפרטים במאמר השתדלנו לחלק אותו לפסקאות. וכן השתדלנו להביא בהערות, התיחסויות שונות במקורות לבעיות שהכוזרי מעלה. חלק מהערות אלו לוקטו מתוך ספרו של הרב מנחם כשר – "קו התאריך הישראלי" שעוסק בהרחבה בנושא זה ובכל הנושאים הקשורים אליו.

לבסוף, משום שהנושא בו עוסק המאמר, הוא נושא מדעי מובהק, ראינו צורך בשילוב נספחים, מחוץ לגוף המאמר, המסבירים בצורה רחבה ופשוטה את אותם הפרטים הקשורים למדעי הגיאוגרפיה, והאסטרונומיה. סביר להניח שהקורא הממוצע יזדקק לאותם הנספחים, ולכן ישנם הפניות מגוף המאמר. מומלץ בתור הקדמה לעבור על נספח 1, שנותן את העקרונות המדעיים החוזרים על עצמם לאורך דברי הכוזרי. כך גם עשה הרז"ה כשהתעסק עם נושא קביעת החדש², וכן עשה בעל פרוש "אוצר נחמד" בטרם בואו לפרש את הכוזרי.

1. עיין בהקדמה לתרגומו של אבן שמואל, שם עומד הוא על עקרונות התרגום של משפחת אבן תיבון ושל בואם לענות על השאלה אותה ניסח אבן שמואל כך: "כיצד להגיע אל דרגת המובנות שאליה הגיע המקור" (עמוד 59). כמובן שהדילמה היא בין תרגום מילה במילה באופן מדויק ואז ישנה הזנחה של מבנה המשפט העברי, לבין דאגה לבמנה תחבירי תקין, אך כתוצאה מכך הוספת פרשנות של המתרגם. אבן שמואל מחווה את דעתו על עבודתו של אבן תיבון, והוא כותב: "לעדה הנלהבת הזאת אנו חייבים להודות על ההמשכיות בתולדות תרבותנו ועל עיצוב פנים חדשות ללשון העברית כלשון החכמות והמחקר... אולם כשם שרבה הברכה אשר אצלו לנו המתרגמים בתחום זה, כך מעטה הצלחתם בשטח אחר, הוא שטח שימוש הלשון... העבירו את המשפט העברי מנחלתו והטילו עליו שעבוד למשפט הזר ולמבנהו" (עמ' 57-58). ועיין עוד בהקדמות לתרגום הרב קאפח, בעניין תרגומו של אבן שמואל.

2. רז"ה המוזכר כמה פעמים בדברינו, מקורו בפירושו המאור הקטן על ראש השנה כ: [ה. מדפי הרי"ף]. ומקובל ששיטתו תואמת את שיטת הכוזרי.

תקוותי היא, שביאור זה יגאל פסקה זו משוממותה, ויאפשר אף ללומדים ספר הכוזרי בבקיאות, להבין את החומר בצורה מספקת.

מבוא

לפני שנתחיל בביאור דברי הכוזרי עצמם, מן הראוי שנסכם את שיטת הכוזרי הכללית בנושא קו התאריך, לפיה באנו לפרש את דבריו.

כבר בראשית דבריו אפשר להבחין בסתירה בדברי הכוזרי, סתירה שבלבלה את החוקרים בנושא קו התאריך. וכך כותב ר' חיים צימרמן בסיפרו "אגן הסהר"³:

"ואמנם האמת נתנה להאמר שאף לאחר כל הדברים שערכנו, הנה התמיה היותר גדולה שיש בדבריהם של הרז"ה והכוזרי הוא, שהם אומרים מפורש: 'ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע תחילתו מן הנקודה השלישית שהיא טבור ארץ ההיא ארץ ישראל', וכן 'שארץ ישראל היא מקום התחלה לקביעת הימים'. ובתוך כדי דיבור הם אומרים שהתחלת היום הוא מן המזרח, תשעים מעלות מארץ ישראל, ואם כן אין ההתחלה מארץ ישראל כי אם מן הצין שהוא תשעים מעלות מארץ ישראל. וסתירה זו הביאה לידי דוחקים וגמגומים בפירוש דבריהם במשך הדורות".

כאמור, צריך לזכור שמטרת הכוזרי היא להסביר את מעלת א"י. ולכן יש מקום לפסוק שדעת הכוזרי בעניין קו התאריך הוא, שהוא עובר בא"י. אך לעני"ד אין הדבר כן. ובמאמר זה נקטנו בהסבר שקו התאריך עובר בסין, וכך פרשו הרוב את דברי הכוזרי. הפתרון לבעיה יבוא בעז"ה תוך כדי הביאור, ובסוף דברינו נסכם את יסודות הפתרון.

3. עמוד שצ"ז.

כאן המקום להוסיף, שהידע המדעי עליו התבסס הכוזרי במאמר, לעיתים, אינו תואם את הידע המצוי ברשותנו כיום. ראשית, בתקופה זו עוד לא נודע על יבשת אמריקה, ולדידו רק חצי הכדור היה מיושב ע"י יבשת אסיה ואירופה. חסרון מידע זה, כנראה גרם לכוזרי להסביר שקו התאריך עובר בסין, משום שסין – הקצה המזרחי של אסיה הוא תחילת הישוב מבחינתו, ועל כך הרחבנו בנספח 2. כמו כן היה מקובל בתקופתו, שהשמש היא הסובבת סביב כדור הארץ, ולא שכדור הארץ סובב סביב עצמו לנגד השמש [דבר שאין לו השלכה מעשית ככל הנראה].

[יח]

...ודע כי מועדי ה' ושבתות ה' אינם קשורים⁴ כי אם בנחלת ה'

החבר במאמר זה רוצה לקשור בין השבתות והמועדות לבין א"י, ובכך להוכיח את מעלת ארץ ישראל על יתר ארצות העולם. ישנו הבדל מהותי בין המועדות והשבתות, בכך: יום השבת נקבע ע"פ מניין ימות השבוע – היום השביעי בכל מחזור שבועי. המועד, לעומת זאת, נקבע ע"פ התאריך בחדש. בקיצור: השבת היא יום, והמועד הוא תאריך. לכן הקשר ביניהם לא"י הוא שונה כפי שנראה.

כאשר באים להסביר את מעלת א"י, יתכנו שני כיוונים עיקריים: א. הדרך הנפוצה יותר, וההגיונית יותר בהסתכלות פשטנית, היא לנסות ולהוכיח באופן מדעי טבעי, שא"י עדיפה על שאר הארצות. בדרך זו, לדוגמא, אפשר לנסות ולהסביר שא"י וירושלים הם טבור העולם מבחינה גאוגרפית⁵, וכיוצ"ב. ב. דרך אחרת, היא להראות

4. באבן תיבון תרגם "תלויים". והשאלה היא האם הקשר שיוצר הכוזרי בין א"י לבין השבתות והמועדים, הוא קשר מותנה, כלומר שהשבתות והמועדות מותנים בא"י, ובמקרה זה המילה "תלויים" מדגיש יותר תנאי זה. או שמא ישנו קשר רעיוני בלבד בין השבתות והמועדים לא"י, והמילה "קשורים" מספקת בהקשר זה. כפי שנראה בהמשך הביאור, שני הדברים נכונים: א"י היא קריטית בנוגע לקריאת שם יום השבת על העולם כולו. ממילא יוצא שישנו קשר רעיוני בין השבת לא"י, והוא עיקר עניינו של הכוזרי, משום שקשר זה מוכיח שהא-ל בחר בא"י.

5. עיין בפרוש "אוצר נחמד" מאמר שני עמ' 38, ד"ה "ובזה", שמנסה להוכיח שא"י היא טבור העולם

שהיתרון של ארץ ישראל על שאר הארצות איננו טבעי אלא א-לוהי, א-לוהי במובן שהקב"ה בחר דווקא בה. מי שילך בדרך זו ירצה להסביר שארץ ישראל איננה מרכז העולם מבחינה גאוגרפית אלא מבחינה רוחנית וכדו'⁶.

מעלת א"י נדונה בספר כבר מסעיף ט' במאמר שני, ומדברי החבר ניתן להוכיח שהוא הולך בכיוון השני:

"אין כל קושי לקבל את ההנחה כי ארץ אחת נתיחדה בדבר מה משאר הארצות, הלא בעינך תראה כי מקום אחד טוב משאר כל המקומות לצמח מיוחד... כך גם הרכס זה שאתם אומרים כי הכרם מצליח בו... אולם, שלא ככרם, העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם הסגולה יכול להדבק בענין הא-לוהי כי אם בארץ הזאת"

כוונת החבר לומר, שכמו שיתכן יתרון טבעי של ארץ אחת על חברתה, כך גם יתכן יתרון א-לוהי. ממילא ההוכחות אשר יביא הכוזרי בהמשך דבריו, אינם הוכחות בעניינים טבעיים, אלא בעניינים א-לוהיים. כגון הנבואה שאינה באה אלא בא"י או לנביאים שנתנבאו בעניינה מחוץ לארץ.

עוד צריך להדגיש, שהחבר איננו בא להציג את המיוחד בארץ ישראל מבחינה א-לוהית, שכן על מעלה א-לוהית אי אפשר להצביע כמו שאפשר להצביע על מעלה טבעית כגון קרקע פוריה יותר, משום שהיא נובעת מעצם בחירת הא-ל בארץ זו. אפשר רק להוכיח שאכן הא-לוה בחר בארץ זו, מכך, שלדוגמא, רק בה או אודותיה אפשר לקבל נבואה.

לענייננו יוכיח הכוזרי שהקב"ה קשר את המועדות והשבתות בארץ ישראל, וע"כ ארץ ישראל היא וודאי ארץ א-לוהית, משום שהשבת - שבת ה' היא, והמועד - מועד ה' הוא.

6. עיין מהר"ל חידושי אגדות ח"ב עמוד קמז.

[יט]

אמר הכוזרי, האם אין הימים קבועים, וראשיתם מן הצין⁷ לפי שהיא תחלת המזרח המיושב?

מלך כוזר הבין מהחבר, שהקשר בין א"י למועדות והשבתות, הוא שתחילת קריאת שם השבת או המועד הוא מא"י, כלומר שקו התאריך הינו עובר בא"י. ועל כך מקשה הכוזרי, שהסברא אומרת שראשית הימים יהיה בסין משום שהוא התחלת היישוב המזרחי, ושם זורחת השמש תחילה ע"פ העולם המיושב?

[כ]

א

טענת החבר תהיה, שהקשר בין השבת והמועדים לא"י איננו קשר טבעי מדעי בעיקרו, אלא קשר א-לוהי, החבר יביא ראיות שאכן ישנו קשר כזה.

אמר החבר, הלא ראשית השבת כי אם מסיני, ומאלוש לפניו, היכן שירד המן תחלה. אם לא, הרי לא יכנס השבת כי אם על מי ששקעה עליו חמה אחרי סיני בהדרגה עד סוף המערב, וכן אל מה שתחת הארץ. ואח"כ אל הצין אשר היא במזרח הישוב. ויקרא השבת לסין אחרי ארץ ישראל שמונה עשרה שעות. כי ארץ ישראל כאמצע הישוב.

7. כך נכתבת ארץ סין בערבית (הערת המתרגם).

כמובן שהציווי על השבת היה דווקא על עם ישראל, ועליה נצטוו דווקא בהיותם בא"י במדבר סיני⁸, ממילא תחילת חלות קדושת השבת היא מא"י. דבר זה מראה שישנו קשר בין קיום מצוות השבת לא"י, ועיקר קיום מצוות השבת הוא דווקא על אדמת א"י.

רק אחר כניסת השבת בא"י נכנסה שבת במקומות מערביים יותר, כגון בסוף המערב, 90 מעלות מא"י - נכנסה השבת 6 שעות אחרי א"י, ורק אח"כ נכנסה שבת מערבה יותר למקום שהוא תחת הארץ 180 מעלות מא"י. לבסוף נכנסה השבת למקום המערבי ביותר לא"י הלא הוא מקום קו התאריך בסין 270 מעלות מא"י. היינו 18 שעות אחרי כניסת השבת בא"י. זהו מה שמכונה בפי הכוזרי "סדר ה 18 שעות".

מנקודה זו, כמובן, נכנס היום החדש - יום ראשון. כמובן, נשאלת השאלה מה עם שבת ראשונה לרבע הכדור שנותר אחרי ה 18 שעות, הרי סיבוב מלא הוא של 24 שעות? - ראשית יש לומר שאין זה עקרוני כיוון שבני ישראל באותה תקופה היו רק בא"י. שנית ישנו מעמד מיוחד לאותו רבע כדור לדעת הכוזרי, ועליו נדבר בהמשך. מ"מ אנו רואים שיש קשר מיוחד בין השבת לא"י כי דווקא ממנו החלה קדושת השבת להתפשט על שאר העולם.

והנה שקיעת החמה בארץ ישראל, היא חצות הלילה לסין. וחצי היום בארץ ישראל הוא שקיעת החמה לסין.

8. הכוזרי מדייק בדבריו ומסביר שלא היה זה בסיני אלא ב"אלוש". הסיבה לכך, מסביר בפרוש אוצר נחמד, שהרי ציווי השבת הראשון לא היה בסיני (שמות כ, ח) כי אם במקום אשר בו ירד המן לראשונה, שם נאמר: "ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה'..." (שמות טז, כה). לפני פרשת המן כתוב: "ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין" (שמות טז, א). אחר פרשת המן כתוב "ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידיים..." (שמות יז, א). כלומר שפרשת המן הייתה איפהשהו בין הכניסה למדבר סין לחניה ברפידיים. בפרשת מסעי מתוארת מסעם של בני ישראל ביתר פירוט, ושם כתוב: "ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין, ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה, ויסעו מדפקה ויחנו באלוש, ויסעו מאלוש ויחנו ברפידיים..." (במדבר לג, יא-יד) כלומר שישנם עוד שתי חניות נוספות בין מדבר סין לרפידיים: דפקה, ואלוש. לכל המאוחר א"כ ירד המן באלוש, ואז נצטוו בני ישראל על השבת לראשונה.

כאן מסביר הכוזרי את עיקרון האופקים והנובע מהם, כמו שהסברנו בנספח 1. שקיעת חמה בא"י היא כאשר השמש 90 מעלות מערבה מא"י, היינו 180 מעלות מסין. וחצות היום בא"י הוא כאשר השמש מעל א"י 90 מעלות מערבה לסין.

וזה הוא סוד הקביעות שהוא בנוי על שמונה עשרה שעות, כמו שאמרו "נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה", והכוונה בזה ארץ ישראל מקום התורה.

כאן נוגע הכוזרי בקצרה בסוד הקביעות שאמור לקבוע את יום קידוש החודש, מאמר זה שמצטט הכוזרי מובא במסכת ראש השנה⁹. הוא נקרא "סוד" מפני שהוא כתוב בצורת רמז כפי שמסביר שם רש"י.

יתכן ובנקודה זו רוצה הכוזרי להסביר את הקשר המיוחד שיש לא"י וקביעת המועדות¹⁰. הקשר האמור להיווצר בין א"י והמועדות אינו על בסיס ראשית מניין יום המועד כמו שהסברנו בשבת, כי לעומת השבת, היום שבו חל המועד איננו עקרוני, מה שעקרוני הוא התאריך, ואם כן הקשר צריך להיות על בסיס קביעת החדש. הכוזרי יסביר בהמשך את סוד הקביעות בהרחבה. מה שהכוזרי מסביר עתה, זה שאותו הסוד מתבסס כולו על היחס שבין הירח לא"י דווקא. המשפט: "נולד קודם חצות" מתיחס לא"י.

לפי מה שיבואר לקמן בפרושו של הכוזרי לסוד הקביעות, מובן שלא היה הכרח להשתמש בא"י כנקודת מוצא לקביעת החודש, אולם למרות זאת בחר הקב"ה להשתמש בא"י, משום שהיא "מקום התורה". הדבר אליו רומז הכוזרי באומרו "מקום התורה" מבואר יפה בדברי בעל המאור:

9. בבלי ראש השנה כ, ב.
10. ומשום כך, לא נכנס עתה לפרטי סוד הקביעות, כפי שיעשה בהמשך.

"ודע כי סוד העיבור המסור בידינו, יסודתו בהררי קודש, והם שתי הנקודות מן הארבע הנזכרות, האחת ארץ ישראל והוא אדמת קדש אשר בה עיר הקדש והוא המקום אשר בחר השם לשום את שמו שם, שנאמר עליו 'לשכנו תדרשו ובאת שמה'..."

כלומר, הסוד מבוסס על מיקום הירח ביחס לא"י, כי בא"י יושבים הסנהדרין, שם אחראים לקביעת החדשים והמועדות. ומכאן הראיה שישנו קשר מיוחד בין א"י למועדות – דווקא בא"י נקבעים החדשים והמועדות.

והוא המקום אשר בו הונח אדם בגן עדן¹¹ בליל השבת, וממנו הוחל התאריך אחר ששת ימי בראשית, והחל אדם לקרוא שמות לימים.

כאן מביא הכוזרי ראיה נוספת שישנו קשר בין השבת לא"י, אך כאן מדובר על קדושת שבת מסוג אחר, הקדושה שהייתה בשבת עד הציווי באלוש – קדושת שבת בראשית. שבת בראשית גם היא בעלת קדושה, כפי שכתוב: "ויברך א-לוקים את יום השביעי ויקדש אותו"¹².

השבת הוא היום הראשון אותו החל למנות אדם הראשון, היינו שבת בראשית. והאדם הונח בא"י כאשר סולק מגן עדן, והסיבה היא כדי שחלות קדושת שבת בראשית יהיה מא"י דווקא.

אמנם שוב, אין זה סותר את מיקום קו התאריך בסין. יום ראשון שלאחר השבת באמת החל מסין, ולא מא"י. אך שוב יוצא שלרבע הכדור שבין סין לא"י, לא היתה

11. מתרגומו של הרב קאפח, משמע שהאדם הונח בגן עדן בליל שבת, וגן עדן ממוקם בא"י. אך בתרגום אבן תיבון נכתב: "והוא המקום שהורד בו אדם מגן עדן בליל שבת", משמע כאשר סולק מגן עדן. וכן תרגם אבן שמואל: "היא הארץ אליה הובא אדם הראשון, אחרי אשר הוצא מגן עדן, בפרוס ליל שבת". מתוך המקור הערבי נראה שתרגומם של א"י וא"ש הוא הנכון, ולכן נקטנו בביאור עצמו לפי שיטתם.
12. בראשית ב. ג.

שבת בראשית. כלומר ישנו פער בין תחילת מניין הימים ההיסטורי – מא"י, לבין תחילת מניין הימים היום יומי – סין. וזהו אותו רבע כדור. ההסבר לכך הוא שרבע הכדור שבין סין לא"י הינו בעל מעמד מיוחד. וע"כ כותב בפרוש חדש לכוזרי לר' גדליה ברעכער :

"וחושבים בהם הימים איך שחושבים בא"י רק שמקדימים בשש שעות ולא מאחרים"

כלומר שאת התאריך והשעה במקומות אלו מחשבים למפרע אחר שנודע על התאריך והשעה בא"י, ואין משמשמעות, כביכול, למהלך השמש מעל אותו הרבע. כך שלמעשה אזור זה קודם בזמן לא"י, וקו התאריך עדיין עומד בסין. בגלל חשבון זה הכוזרי תפס שעיקר סיבוב השמש נמשך 18 שעות מהשקיעה בא"י, לשקיעה בסין, ולכן חידש את סדר ה 18 שעות, שבהמשך ידון בו בהרחבה.

וכל מה שנתישבה הארץ ונתחברו בני אדם, היה מנינם את הימים כפי שיסדו אדם. ולפיכך לא נחלקו בני אדם בשבעת ימי השבת.

החבר תומך את שיטתו שהאדם הראשון הוא זה שהחל את מניין הימים ולכן הספירה התחילה מא"י. כי העובדה היא שכל העולם מסכים שיש למנות את הימים על בסיס של שבעה ימים. כפי הנראה ישנה מסורת בעניין ממקור אחד – היינו האדם הראשון.

עד שלב זה, למעשה, הוכיח הכוזרי שישנו קשר בין השבתות והמועדות לא"י, ממילא אנו למדים על מעלת א"י. מעלתה של א"י, כפי שהזכרנו, איננה נובעת מיתרון טבעי, אלא ממעלה א-לוהית. ע"כ אף שמבחינה טבעית סין היא ראשית הישוב ושם עובר קו התאריך מבחינה טבעית מ"מ קדושת הימים – שבת ויו"ט שייכת לא"י דווקא וממנה היא מתפשטת לשאר העולם, ואף לרבע הכדור שבין א"י לסין.

ב

מנקודה זו ואילך, מרחיב החבר בנקודות שעלו במסגרת התשובה שנתנה למלך כוזר. בפרק זה יעסוק הכוזרי בהגדרת היממה, שלפי היהדות, ולפי מניינו של אדם הראשון, מתחילה מהשקיעה. לטענתו, שכל העולם הסכים עם דרך מניינו של האדם מביא החבר שתי ראיות, לכאורה, שאין הסכמה בעניין מניין הימים, ומתרצם.

ההנחה עליה מתבסס הכוזרי בפרק זה, היא שישנה התאמה מוחלטת בין מניינו של האדם שהחלה מהשקיעה, לבין המניין התיאורטי שכבר החל מבריאת המאורות וראשית תנועתם.

ואל תקשה עלי באותם אשר התחילום מאמצע היום בסוף הישוב, בערב¹³ הוא שקיעת החמה לארץ ישראל ובה¹⁴ נברא האור הראשון ואח"כ השמש,

ישנם הטוענים שאת היממה יש להתחיל מחצות היום, משום שהשמש בעת בריאתה נתלתה מעל המערב¹⁵ ¹⁶, באופן שהזמן שם היה חצות היום, ומנקודה זו החלה להתגלגל. ואמנם אדם הראשון רצה לפרש את עובדת תליית השמש מעל המערב,

13. לשון הרב קאפח "בערב" קשה במקצת ונראה שנפלה כאן טעות. תרגום אבן תיבון הוא: "ואל תטעון עלי באלו שהתחילו מחצות יום סוף הישוב במערב, והוא בא השמש בא"י.

14. מתרגום הרב קאפח "ובה" משמע כאילו נברא האור בא"י, בעוד שכוונת הכוזרי הייתה לומר שהאור נברא מעל המערב. תרגומו של אבן תיבון "ובו", אשר מתייחס לסוף הישוב, נראה לכאורה נכון יותר, במיוחד לאור המקור הערבי.

15. דעת הכוזרי שהשמש נתלתה מעל המערב. אולם יש החולקים ואומרים שהשמש נתלתה מעל א"י, או לחילופין במרכז הכדור [הכוזרי סבר שא"י נמצאת באמצע חצי הכדור הנושב ויש שחלקו עליו, כמו הרמב"ם שהלך בשיטת תלמי לפיה ירושלים נמצאת 24 מעלות מערב לאמצע חצי הכדור הנושב]. כמו כן ישנם הסוברים ששמש נתלתה מעל המזרח.

16. החבר מוסיף שלא רק השמש, שנבראה ביום הרביעי, נתלתה מעל המערב. אלא גם האור שנברא ביום הראשון נתלה מעל המערב, והאור הזה "התנהג" כמו השמש. בעצם, בריאת האור היא הנקודה הקריטית הקובעת כיצד תוגדר היממה, ולא השמש שהמשיכה את מהלך האור.

שיטה זו של הכוזרי יכולה, לעני"ד, לתרץ קושיא מפורסמת, כיצד התורה כותבת "ויהי ערב ויהי בקר", וכן כיצד ישנה הגדרת "יום" לפני בריאת השמש. לפי דברי הכוזרי יוצא שהאור שנברא ביום הראשון הגדיר את היממה עד יום רביעי.

למעשה, בנוגע לבריאת האור ישנה מחלוקת, ההבנה הפשוטה היא שהאור לא התגלגל כמו השמש. יש הסוברים שהאור שנברא האיר מסביב לכל כדור הארץ. ומאידך יש הסוברים שהאור נברא אך לא האיר כלל עד בריאת המאורות ביום הרביעי.

כשעת שקיעה לא"י, וא"כ יש להתחיל את היממה מהשקיעה, ולכן האדם החל למנות את יום השבת מליל השבת אז הורד לא"י.

אולם פרשנות זו של אדם הראשון קשה משום ששקיעה רלבנטית רק אחרי אור, משום שהחשך בעצמו אינו נחשב כתופעה אלא כהעדר. והרי כאשר נתלתה השמש מעל המערב, ובאותו הרגע היתה שקיעה בא"י, לא היה זה אחרי אור שהיה בא"י, וא"כ לא שייך לפרש זאת כשקיעה, אלא כחצות היום בסוף המערב. וע"כ אומר החבר:

לפי שהיה אור ונעלם לשעתו ונעשה לילה לישוב. ונעשה הסדר שיקדם הלילה לפני היום כאמרו ויהי ערב ויהי בקר, וכך נאמר בתורה מערב עד ערב.

התירוץ שי"ל הוא, שאמנם השמש נתלתה מעל המערב, אך היא נתלתה רגע לפני חצות היום במערב, כך שהיה רגע אור בא"י ומיד שקיעה, כך שאפשר להגדיר שהייתה שקיעה בא"י¹⁷. וכמו שהתורה לימדתנו שהיום מתחיל מהשקיעה: "ויהי ערב ויהי בקר"¹⁸.

ואל תקשה עלי מאותם החדשים הכותבים, גנבי המדע, ולא נתכוונו לגנוב אלא שהם מצאו מדעים מפוקפקים מאז שהועמו עיני הנבואה, והתחכמו והתמשכלו והניחו הנחות כפי שהכתיב להם שיקול דעתם,

17. נביא את לשון המלבי"ם בראשית א, ה: "ויהי ערב ויהי בקר – הרי"א כתב שלכן היה ערב תחילה כי מעת שברא את השמים והארץ עד שאמר יהי אור נמשך י"ב שעות והיה חשך ולילה, ואחר י"ב שעות אמר יהי אור והיה בקר. ואינו נכון דהא אמר ויהי ערב, וחשך ששימש קודם בריאת האור לא יקרא ערב רק לילה, כי ערב מציין זמן השקיעה כני"ל. ולכן טוב יותר מ"יש בכוזרי, שכשאמר ה' יהי אור נהיה אור ונשקע תיכף ושקיעה זו קרא ערב, ואחר י"ב שעות זרח והיה בקר. וזה עשה כדי שיהיה ערב ובקר שהוא יום שלם...".

18. הכוזרי מפרש את הפסוק "ויהי ערב ויהי בקר" כמקור לכך שהיממה מתחילה מהערב, וכך עולה מהגמרא ברכות ב. אולם יש מפרשים שפרשו באופן אחר את הפסוק. וז"ל הרשב"ם לבראשית א, ה: "ויהי ערב ויהי בקר – אין כתיב כאן ויהי לילה ויהי יום, אלא ויהי ערב שהעריב יום ראשון ושיקע האור, ויהי בקר בקרו של לילה, שעלה עמוד השחר. הרי הושלם יום אחד מן הששה ימים שאמר הקב"ה

לפני שהחבר מציג את הטענה של המדענים "החדשים", הוא מקדים ומסביר מה המקור למדע שעמד לפניהם, וגרם להם להגיע לאותה המסקנה. ספרי מדע יהודיים החלו להתפזר בעולם עם הפסקת הנבואה והיציאה לגלות. ספרי מדע אלו היו מפוקפקים, כלומר קשים להבנה ולא מפורטים דיים, והמדענים החדשים שמצאו כתבים אלו שילבו בין יסודות מדעיים יהודיים ותוספות שלהם משיקול הדעת. בשל כך, כפי שנראה, התוצאה גם היא מורכבת.

ומכלל זה שהניחו הציין ראשית הימים, היפך התורה, אך לא בהיפך גמור, כיון שהם מסכימים עם אנשי התורה בתחילת היממה שהוא מסין, אלא המחלוקת בינינו לבינם בהקדמתנו הלילה לפני היום,

כמו שהזכרנו לעיל עובדת תליית השמש מעל המערב, ניתן לפרש בכל מיני צורות. הרי אפשר לומר שהיממה מתחילה בחצות היום, משום שהשמש נתלתה במצב חצות היום למערב. אולם אפשר להסביר שהיממה מתחילה מהשקיעה משום שבא"י היה שקיעה בשעת תליית השמש.

הסברא של אנשי המדע החדשים הייתה, שאת עובדת תליית השמש יש לפרש ביחס לקצה המזרח – סין, משום שהיא תחילת הישוב. סברא זו בעצם דומה לסברתו של הכוזרי לכך שקו התאריך עובר בסין משום שהוא תחילת היישוב. אלא שלגבי היום הראשון בהסטוריה, כבר הסביר הכוזרי, שהוא החל מא"י ולא מסין. כמו כן את היממה, הם סברו, יש להתחיל מהזריחה¹⁹, וסין היא הנקודה הראשונה המיושבת, עליה הייתה זריחה, בהנחה שהשמש נתלתה מעל קצה המערב. על דבר זה וודאי אנו חלוקים, וסוברים שהיממה מתחילה מהשקיעה.

בעשרת הדברות. ואח"כ התחיל יום שני... ולא בא הכתוב לומר שהערב והבקר יום אחד הם...". הרז"ה מפרש את הפסוק שבשעה שהיה ערב כאן היה בקר במקום אחר על פני תבל.
19. בפרוש אוצר נחמד פירש, שחם סברו שיש להתחיל את היום החדש מחצות היום בסין, אך זה מסתדר עם פרושנו. בתרגום אבן שמואל הוסיף לתוך הטקסט: "שקבעו את תחילת הימים לפני זריחת השמש בארץ סין".

למעשה, מסביר הכוזרי, אין מחלוקת מדעית על העובדה שהשמש נתלתה מעל המערב, אלא באופן הפרשנות של עובדה זו. וא"כ אין קושיא על דרכו של האדם הראשון למנות מהשקיעה את היממה.

הכוזרי לעיל הסביר שההבדלים בין דעת התורה לדעת המדענים החדשים, נובעים מהתוספת של שיקול דעתם, בעניינים שאין המדע מכריע בהם. לדוגמא, לדעתם סין היא הנקודה שממנה התחיל מניין הימים, ואילו לדעת התורה מא"י. כלומר שבדת היהודית ישנה הכרעה טובה יותר משיקול הדעת והוא המסורת. וכך כותב החבר על הפילוסופים:

"אמר החבר: אל הפילוסופים אין לבוא בטענות, הואיל והם אנשים שלא קבלו חכמה או דת בירושה, שהרי הם יוונים, ויוון מבני יפת יושבי הצפון, ואילו החכמה הבאה בירושה מאדם הראשון, זאת אומרת החכמה המחוזקת על ידי העניין הא-לוהי עברה מאדם רק אל זרעו שם שם שהוא בחיר בני נח... אמר הכוזרי: וכי דבר זה מחייב אותנו כי לא נאמין לאריסטו בחכמתו? אמר החבר: כן, רק מתוך שלא היתה בידו קבלה נאמנה מאנשים שדבריהם נאמנים עליו, הטריח אריסטו את שכלו ואמץ מחשבתו בחקירה על ראשית העולם ועל סופו..."²⁰

2

הכוזרי מתעסק בפרק זה, ביתר הרחבה, בקו התאריך והצורך בו.

שראוי²¹ שיהיו השמנה עשרה שעות יסוד בקריאת היום השבועי,

20. מאמר ראשון סג-סה.

21. לשון "שראוי" קשה בפני עצמו. ובא"ת תרגם: "וצריך". מלבד זאת, יש להסתפק האם כוונת הכוזרי [ע"פ תרגום א"ת] לומר: "ולכן צריך" כלומר שזוהי מסקנת האמור לעיל, או שמא רק המשך המאמר. לפי המקור הערבי נראה שכוונת הכוזרי לומר "ולכן צריך", אך לדעתי אין זו מסקנה של המשפט הקודם

לפי שאנו מאמינים שהאדם החל למנות את הימים דווקא מא"י ומשעת השקיעה, אנו סבורים שהתחום בין א"י לסין – כדי מהלך השמש 18 שעות, הוא התחום בו נכנסים לתוקפם הימים. וכבר הסברנו למעלה, מה "דינו" של רבע הכדור שנותר בין סין לא"י, שהוא נגרר אחר התאריך שבא"י.

כי ארץ ישראל שהיא מקום ההתחלה לשמות הימים, בינו לבין השמש בעת ההתחלה קריאת השמות שש שעות, ולא חדל מלהתמיד שם השבת דרך משל על תחילת היום אשר החלה השמש להקיף מסוף המערב, וראה אותה אדם שוקעת והא בארץ ישראל וקרא תחילת השבת עד שהגיעה כנגד ראשו אחר שמונה עשרה שעות, והיה ערב לתחילת סין ונקרא שם גם תחילת השבת.

כלומר יום השבת הראשון²² החל להיכנס לתוקפו מא"י כאשר שקעה עליה השמש, והמקום האחרון שבו נכנס לתוקפו יום השבת, הוא בסין, כאשר היה השמש מעל ראשו של אדם הראשון בא"י, וממילא בנקודת שקיעה לסין.

והיה סוף גבולות השמות, כי מה שאחריו אינו נקרא שהוא מזרח אלא מצד ראשית הימים.

כאן מודה הכוזרי, שקו התאריך עובר בסין, וסין היא הנקודה האחרונה שאליה נכנס לתוקפו היום, ואחריו מתחיל היום החדש. כידוע שבכדור הארץ, כל נקודה משמשת גם נקודה מזרחית, וגם נקודה מערבית, ביחס למקומות שונים בעולם, והכוזרי ירחיב בעניין זה לקמן. מ"מ ברגע שנקבע קו

היינו המחלוקת עם המדענים החדשים, אלא זוהי מסקנה מהאמור לעיל שהאדם הונח בא"י לאחר גירוש מגן עדן וכו'.

22. הדגש הוא על "הראשון" משום שאר הימים מתחילים להכנס לתוקפם מקו התאריך בסין.

התאריך, נקבע המזרח המוחלט, והוא מנקודת ראשית הימים עד לא"י, שם היא ראשית הימים ההיסטורית.

ואי אפשר בלעדי מקום משותף יהיה סוף שקיעתו וראשית זריחתו, והוא לא"י ראשית הישוב. ואין זה במשפטי התורה בלבד, אלא גם במשפטי הטבע. שלא יתכן שיהיו הימים השבועיים נקראים בשם אחד²³ בעצמו לישוב כולו, אלא כאשר נניח מקום יהיה תחילה לקריאת השמות,

הדבר נראה מוזר שישנו גבול ע"פ כדור הארץ, שמשני צידיו יש פער של 24 שעות. וכך כתב בספר "יסוד עולם":

"הוא ז"ל נשתבש ג"כ בפירוש הלכה זו וזה שקר גמור ומפורסם ושינוי סדרי בראשית... איך יתכן שיהיה לוי השוכן במקום טבור הארץ עומד עתה בחצות יום שבת וכפור בו שכנו היהודי, שכנו הרחוק מעט קט לצד מזרח, ויאמר לא כי אלא ביום של אתמול אנו עומדים, היש בעולם היתול ושיגעון כמו זה, כי אינו אפשר בשום פנים"²⁴.

על טענה זו עונה הכוזרי שישנו הכרח מדעי לקו התאריך, משום שא"א לקבוע את היום ע"פ כל נקודה על כדור הארץ, בלי מציאות קו התאריך. וכבר הרחבנו בנספח 2 בעניין הצורך בקו התאריך.

ומקום קרוב לא יהיה מקצתו מזרח למקצת, אלא מקצתו מזרח מוחלט, ומקצתו מערב מוחלט. שאם לא כן לא יתכן לימים שמות מוגדרים,

23. בתרגומו של הרב קאפח ישנה טעות דפוס "אחר", אך יש לגרוס "אחד".
24. מאמר ד' סוף פ"ח.

קו התאריך, תפקידו לקבוע מהו המזרח המוחלט שממנו מתחיל היום החדש, ומהו המערב המוחלט שבו מסתיים חלות היום ע"פ כל כדור הארץ. אחרת א"א לקבוע איזה נקודה ע"פ כדה"א מזרחית יותר לחברתה לעניין חלות היום. ולכן מצדו האחד של הקו יהיה המזרח המוחלט שממנו מתחיל לחול היום החדש, ובצדו השני יהיה מערב מוחלט שבו כלה היום לחול בכל הכדור.

כי כל מקום מהקף אמצע הארץ מזרח ומערב גם יחד. ותהיה סין מזרח לארץ ישראל, ומערב לשפלת הארץ, ושפלת הארץ מזרח לסין ומערב למערב, והמערב מזרח לשפלת הארץ ומערב לארץ ישראל. נמצא שאין מזרח ואין מערב, ואין התחלה ואין סוף. ואין שמות מוגדרים לימים.

בלי אותה הקביעה של המזרח והמערב המוחלטים, כל מקום ע"פ כדור הארץ הוא מזרחי ומערבי גם יחד לנקודות שונות ע"פ כדור הארץ. כגון שסין היא מזרחית לא"י אך גם מערבית לתחתית הארץ [180 מעלות מא"י] וכיוצ"ב. ומה גם שא"א לקבוע איזה נקודה ע"פ כדור הארץ קודמת לחברתה, ויוצא שאין התחלה ואין סוף. ואין אפשרות לקבוע סדר למניין הימים.

והרי הסדר האמור העניק שמות מוגדרים לימים מארץ ישראל.

הסדר של 18 השעות מחייב, שא"י היא ההתחלה ההיסטורית לקריאת השמות, ואחרי תנועה של 18 שעות של השמש נכנס לתקפו היום בנקודה האחרונה, ושם ממוקם קו התאריך.

אמנם יש לשמות רוחב על כל פנים, כי לא יתכן הגדרת האופקים בכל נקודה ונקודה מן הארץ והרי ירושלים עצמה מזרח ומערב רבים, והרי מזרח ציון דרך משל

זולת מזרח בית המקדש. והקפי אופקיהם שונים באמת, אשר לא ישיגום החושים. כל שכן דמשק מירושלים. ואין מנוס מלומר כי שבת דמשק לפני שבת ירושלים. ושבת ירושלים לפני שבת מצרים. ואין מנוס מלהודות ברוחב,

בעיה שעולה עקב ההבנה שהשעה והתאריך במקום מסויים ע"פ כדוה"א תלויים ביחס בין השמש לאותו המקום, היא, שא"כ לעולם לא יהיו שני מקומות ע"פ כדור הארץ קרובים ככל שיהיו שהשעה בהם תהיה שווה, וחלות יום השבת, לדוגמא, יכנס בשניהם באותה השעה. והרי אפילו בירושלים בלבד אפשר להגדיר אין סוף נקודות חלוקות. ואף שאין העין האנושית יכולה להבחין בין בהבדל שהין שני מקומות בתוך ירושלים, אך בהבדל שבין דמשק לירושלים, ובין ירושלים למצרים, וודאי אפשר להבחין.

וע"כ אין מנוס מלקבוע רוחב מסויים, שבכל אותו הרוחב, השעה והתאריך בהם שווה. בימינו, לדוגמא, חילקו את כדור הארץ ל 24 פלחים (אזורי זמן), וכל פלח מציין שעה מסויימת ביממה, ואין מדקדקים בתוך אותו הפלח בזמן מדוייק שבין שני מקומות.

והרי הרוחב אשר ישתנו בו הקוטרים בקריאת יום בעצמו הוא שמונה עשרה שעות לא יותר ולא פחות, קורא אנשי קוטר זה שבת, וכבר יצאו אנשי קוטר אחר מן השבת, קוטר אחרי קוטר, עד שישלמו שמונה עשרה שעות מן העת אשר החלה בו קריאת השבת, כאשר תגיע השמש באמצע ארץ ישראל, ויעמדו השמות אצל אותו היום. ולא ישאר אף אחד ממי שקורא אותו היום, אלא מתחילים בשמות היום אשר אחריו,

כבר הסברנו, שמבחינת הכוזרי, עיקר סיבוב השמש הוא 18 שעות, מנקודת השקיעה בא"י, לנקודת השקיעה בסין. ועם מהלך השמש מסביב כדוה"א נכנסת שבת בעוד מקומות, אף שבמקומות שלפניהם כבר ממזמן כבר נכנסו לשבת, עד אשר תשקע השמש בסין ותעמוד השמש מעל א"י, ושם יכנס לתקפו, לאחרונה, יום השבת. ואח"כ מתחיל קריאת שם היום הבא.

I

בפרק זה יעסוק הכוזרי בסוד הקביעות שכבר הזכיר לעיל, אך ביתר הרחבה.

ולפיכך נאמר נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה. כאילו אמר נולד קודם חצות יום שבת בירושלים, בידוע שנראה ביום שבת סמוך לשקיעת החמה.

סדר 18 שעות אמור להסביר את סוד הקביעות. והחבר מזכיר לנו את שכבר אמר לעיל, שמה שנאמר "נולד קודם חצות" היינו בא"י. פרוש המשפט לפ"ז הוא: אם נולד הירח קודם חצות יום השבת לפי שעון ישראל, בידוע שיראה הירח בסין קודם סיומו של יום השבת סמוך לשקיעה. ההסבר המפורט לקביעה זו בנספח מס' 3.

לפי ששם יום שבת נמשך השמונה עשרה שעות אחרי הפרדת קריאת מקום ההתחלה עד שחזרה השמש אל אמצע שמי ארץ ישראל אחר יום ולילה. ונתחייב היראות הירח למי שהוא בתחילת סין בערב יום השבת.

כיוון שיום השבת ממשיך להתקיים בעולם 18 אחר שיצאה שבת ממקום "ההתחלה" היינו א"י, כלומר כשתשוב השמש להיות מעל א"י ואז תהיה שקיעה בסין – קו התאריך. וע"כ כאשר תשוב השמש לנקודה זו הסמוכה לחצות יום מעל א"י, ושבה ביום הקודם נולדה הלבנה, עתה תראה הלבנה לאנשי סין סמוך לשקיעת החמה ביום השבת. משום שהכלל הוא שהלבנה נראית לראשונה כ"ד שעות אחר הוולדה כאמור בנספח 3.

והתאים לאמרם לילה ויום מן החדש.

ישנו כלל נוסף בעיבור החודש, והוא: "לילה ויום מן החדש". והכוונה בזה, שהיום של קידוש החודש, צריך להיות כולו מן החודש החדש, כלומר גם לילו של אותו היום, משום שהיממה מתחילה מהלילה.

ועתה, מסביר החבר, אם נולד הירח החדש לפני חצות היום בא"י, לדוגמא ביום השבת. הרי שלכאורה אין יום השבת ראוי להיות ראש חדש, משום שהירח נולד באמצע השבת, ולא מתקיים כאן הכלל "לילה ויום מן החדש". סוד הקביעות מחדש, שכיוון שנולד קודם חצות היום בא"י, הרי שהירח ניתן להראות קודם השקיעה של ליל שבת במקום הרחוק ביותר מא"י – סין. כלומר, שלתושבי סין תראה הלבנה קודם יציאת השבת, ממילא ברור שהירח נולד לפי שעון סין קודם כניסת השבת כ"ד שעות קודם ראייתה, וא"כ לגביהם כל יום השבת הינו מהחדש, וע"כ אפשר להחשיב זאת כאילו יום השבת כולו הוא מן החדש, כיוון שבמקום כל שהוא ע"פ כדוה"א יתקיים הכלל "לילה ויום מן החדש". לביאור מלא – ראה נספח 3.

אולם אם נולדה הלבנה אחרי חצות יום השבת בא"י, הרי אפילו בסין כבר נכנסה השבת, כי סין מאוחרת לא"י 18 שעות, ולא מתקיים: "לילה ויום מן החדש".

וכבר נסתלק שם השבת מן הישוב והחל שם יום הראשון. ואף על פי שארץ ישראל כבר יצאה משם השבת ונעשת בתוך יום ראשון,

הרי משעת חצות ליל השבת בארץ סין, כבר כבר החל לו יום הראשון בא"י, ואע"פ שהשבת כולה היא מן החדש ביחס לארץ סין הרי שבארץ ישראל בזמן זה כבר יצאה השבת ונהיה יום ראשון, וא"כ אולי נאמר שיום ראשון יהיה ראש חדש כי הוא המקביל לשבת של סין ?

אין הכוונה אלא השם השבועי הנפוץ בישוב. כדי שייאמר למי שבסין ולמי שבמערב באיזה יום חגגתם ראש השנה, ויאמרו בשבת דרך משל, ואף על פי שאחד מהם כבר יצא מן החג, כיוון שהיה בחג האחר ביחס למקומותיהם מארץ ישראל²⁵. אבל בשמות הימים השבועיים, הרי כבר חגגו ביום אחד בעצמו.

התשובה היא, שהחג נחוג מסביב לעולם באותו היום ולא באותה השעה. כגון ראש השנה יוחג בסין באותו היום שיוחג בא"י כגון ביום השבת, למרות שישנו זמן שלא"י כבר יצא החג, אך לסין עדיין ראש השנה. כלומר הקריטריון הוא – שכל העולם יוכל לומר שחגג באותו היום.

סוף דבר

ראוי שנסכם כיצד פתרנו את הבעיה שהצגנו במבוא בשם ר' חיים צימרמן. אכן ראינו שישנם מקומות בהם ניכר שסין היא ראשית הימים. אך לפעמים ניכר היה שהתחלה היא דווקא בא"י.

הדרך העיקרית בה ניגשנו לפתרון היה, שא"י הינה למעשה מקום ראשית הימים ההיסטורי, כלומר שהאור של היום הראשון בבריאה, וכן השמש שנבראה ביום הרביעי, החלו את סיבובם ממצב שקיעה לא"י. וגם אדם הראשון החל את המניין הרשמי מא"י, וכמוכן שבת קדש הראשון שאחר הציווי, וסוד קידוש החדש שניהם מיוחסים לא"י. כך שלעיתים יש להסביר שמה שהכוזרי רומז שא"י היא ראשית הימים, כוונתו לראשית הימים ההיסטורית.

בעל המאור כידוע הולך בדרך הכוזרי, וגם בו קיימת הסתירה בעניין ראשית הימים. נביא כאן קטע מדברי בעל המאור על ראש השנה:

25. באבן תיבון כתב: "אע"פ שאחד מהם כבר היה יוצא מהמועד, כשיהיה האחד במועד כפי מקומותיהם מארץ ישראל".

"ודע כי חשבון הימים הנמנים מימי השבוע, תחילתו מן הנקודה השלישית שהיא טבור הארץ, והיא ארץ ישראל... וזהו הסדר הנסדר להן מששת ימי בראשית"

בעל המאור וודאי הסכים שקו התאריך עובר בסין, משום שאחרת אינו יכול להסביר את סוד הקביעות כפי שהסביר זאת הכוזרי. משום שאם קו התאריך עובר בא"י, הרי שגם אם מולד הירח היה אחרי חצות יום השבת בא"י, הרי עדיין בנקודות המזרחיות מעט לא"י, לא נכנסה השבת, ויתקיים "לילה ויום מן החדש" בישובים אלו. פסקה זו של בעל המאור יהיה קשה להסביר לפי הפתרון שהצענו, ועל כרחנו ניכר שכוונתו הייתה לראשית הימים באופן כולל. לכן, יש לנו להציע פתרון נוסף שיעזור לנו כאן, ובמקרים נוספים בהם הפתרון הראשון אינו יעיל.

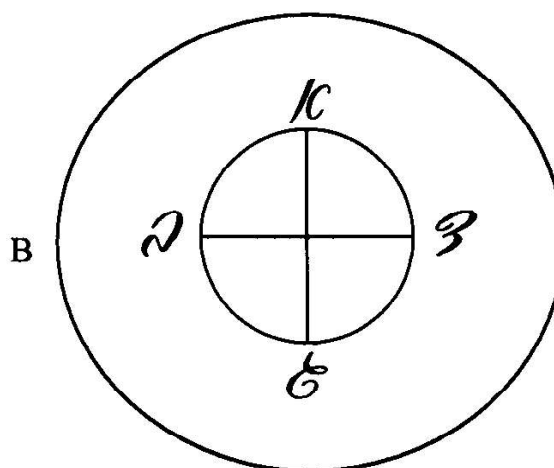
כפי שהבאנו בתוך המאמר, ישנו סטטוס מיוחד לישוב שבין סין לא"י, והוא מוגדר כמזרח מוחלט, בעוד שאר הכדור מוגדר כמערב מוחלט. ואותו המזרח הולך אחר התאריך שבא"י אך קודם לו בשש שעות לכל היותר, וכביכול אותו הרבע אינו תלוי כלל במהלך השמש אלא ביחס בינו לבין א"י, כך שעיקר מהלך השמש הינו 18 שעות בלבד. יוצא ש"רשמית" קו התאריך עובר בא"י, אך מעשית סין היא ראשית הימים.

הסיבה להגדרה המיוחדת הזו היא, הפער שנוצר בין קו התאריך ההיסטורי בא"י, לקו התאריך היום יומי בסין. וממילא היום הראשון בהיסטוריה לא חל על יושבי אותו הרבע שבין א"י לסין, ומשום כך מעמדו של אותו הרבע "נחות" משאר מקומות היישוב. וזהו משמעות דבריו של בעל המאור שמסיים: "וזהו הסדר הנסדר להן מששת ימי בראשית".

נספחיםנספח 1.

הקדמה מדעית קצרה.

בנספח זה ננסה להביא את העקרונות עליהם בנה הכוזרי את המאמר²⁶.

תרשים 1

הכדור המרכזי בתמונה הוא כדור הארץ במבט מלמעלה, כלומר מרכז הכדור הוא הקוטב הצפוני.

נקודה א' - מציינת את ארץ ישראל.

נקודה ב' - קצה אירופה [פורטוגל].

נקודה ג' - 180 מעלות מא"י - ים לפי הידע בתקופת הכוזרי.

נקודה ד' - קצה המזרח של ארץ סין.

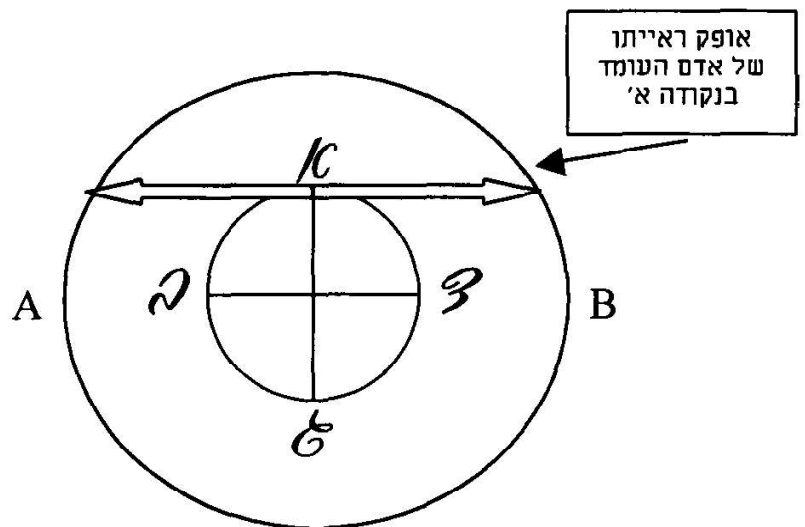
המרחק בין נקודה לנקודה הסמוכה לה - הוא 90 מעלות.

26. עקרונות אלו מובאים בפרוש בעל המאור למסכת ר"ה כ, ב, ונתבארו באריכות בפרוש אוצר נחמד.

העיגול החיצוני מציין את מסלול השמש סביב לכדור הארץ²⁷, סיבוב של 360 מעלות במשך יממה [24 שעות].

"אופק" של נקודה מסויימת מוגדר 90 מעלות מזרחה ומערבה ממנו על מסלול השמש. כגון, שהאופק של נקודה א' הוא A ו B. ההנחה היא שכאשר השמש עומדת מעל נקודה מסויימת ע"פ כדוה"א, הרי שהזמן באותו המקום הוא חצות היום. כאשר השמש עומדת באופק מזרחי של נקודה מסויימת הרי שזו היא שעת זריחה לאותה נקודה, וכאשר השמש מגיעה לאופק המערבי, הרי שזוהי שעת שקיעה לאותה נקודה. כגון שמיקום השמש בעת הזריחה בנקודה א', הוא בנקודה A. ומיקום השמש בעת השקיעה בנקודה א', הוא כאשר השמש בנקודה B.

מתרשים 1 נראה לכאורה כי הנקודות A ו-B נמצאות מתחת לקו הראייה (או במילים אחרות מתחת לאופק) נראה זאת בתרשים 2:

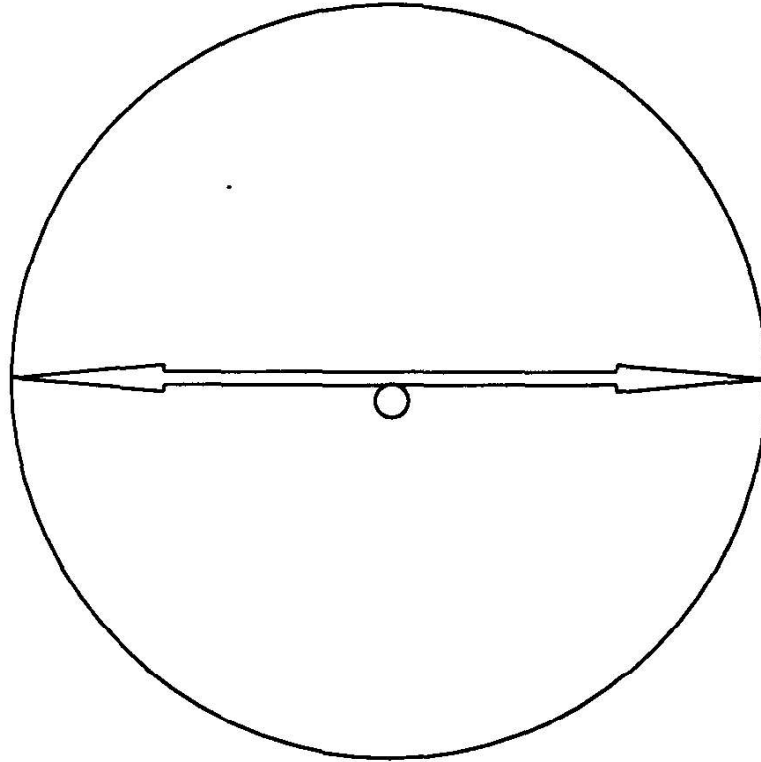

תרשים 2

כאשר השמש עומדת למטה מנקודה המסומנת ע"י החץ, העומד בנקודה א' לא יראה אותה.

27. כפי שהסברנו בגוף המאמר, הכוזרי סבר שהשמש נעה סביב כדור הארץ, ולא כדוה"א סביב עצמו.

אך האמת היא שגודל מסלול השמש ביחס לגודל כדור הארץ הוא ענק, כפי שנראה מתרשים 3 :

תרשים 3

גודל הארץ (קוטר 12,750 ק"מ) - זניח לעומת גודל מסלול השמש (קוטר של כ-300 מיליון ק"מ), ולכן אפשר להתייחס לכדור הארץ כנקודה חסרת עובי. הצופה העומד במקום מסויים בכדור הארץ יראה בעת ובעונה אחת כמחצית ממסלול השמש היומי – כלומר 180 מעלות.

כעת נחזור לתרשים 1 בו הוגדל כדור-הארץ יותר מגודלו היחסי, על מנת להמחיש את תנועת השמש היומית סביב כדור-הארץ. זמן תנועה של 90 מעלות ע"י השמש הוא 6 שעות, כך שכאשר השמש לדוגמא, מעל נקודה ג', הרי שבנקודה א' השעה היא 6 שעות קודם הזריחה – חצות הלילה.

נספח 2

קו התאריך.

נאמר שהשמש שוקעת על נקודה ד' - ארץ סין, והיום החדש הוא יום ראשון, כמובן ש- 6 שעות לאחר מכן היא תשקע בנקודה א' וגם אליו יכנס היום החדש – יום ראשון. לאחר 6 שעות נוספות תשקע בנקודה ב', ולאחר 6 שעות נוספות בנקודה ג'. לאחר קצת פחות מ 6 שעות נוספות היא תשקע סמוך לנקודה ד' וגם אליו יכנס היום החדש – יום שני. אולם רגע אח"כ תשקע השמש על ארץ סין אך הפעם יכנס לתקפו בארץ סין יום שני.

כלומר שישנו קו דמיוני העובר בסין שבין צדו האחד לצדו השני ישנו פער של 24 שעות. קו זה נקרא קו התאריך. חשוב להבין שבאותה מידה שקבענו את הקו בסין לפי דוגמא זו, כך יכולנו לקבעו בכל מקום אחר ע"פ כדור הארץ, ואכן קו התאריך הבין לאומי נקבע לעבור באוקינוס השקט [PACIFIC OCEAN]. הסיבה לכך היא, שאם הקו יעבור באמצע יבשת כל שהיא, הוא יבלבל את התושבים. משא"כ כשהוא עובר בים²⁸.

לדעת הכוזרי, עכ"פ, הקו עובר בסין. הסברא בכך היא, שסין, לדעת הכוזרי, הוא ראשית הישוב. לדעתו רק חצי הכדור מיושב ע"י יבשת אסיה ואירופה, החצי השני מכוסה בים. כיוון תנועת השמש הוא ממזרח למערב, וא"כ ראוי להתחיל את היום החדש מהקצה המזרחי.

²⁸ בעיה זו התעוררה על שיטתו של הכוזרי שקו התאריך עובר לשיטתו באמצע ארץ סין. ולכן החזון איש "שיפץ" את שיטת הכוזרי, והסביר שכל יבשה שנחצית ע"י קו התאריך, והיינו יבשת אסיה, ואוסטרליה, יש לדונה כאילו היא אחרי קו ראשית הימים, כלומר שקו התאריך יעבור על חוף היבשת ולא יחתוך אותה.

נספח 3**ביאור סוגיית נולד קודם חצות לשיטת הכוזרי ובעל המאור.**

בגמרא ר"ה כ,ב מובאות שתי המימרות :

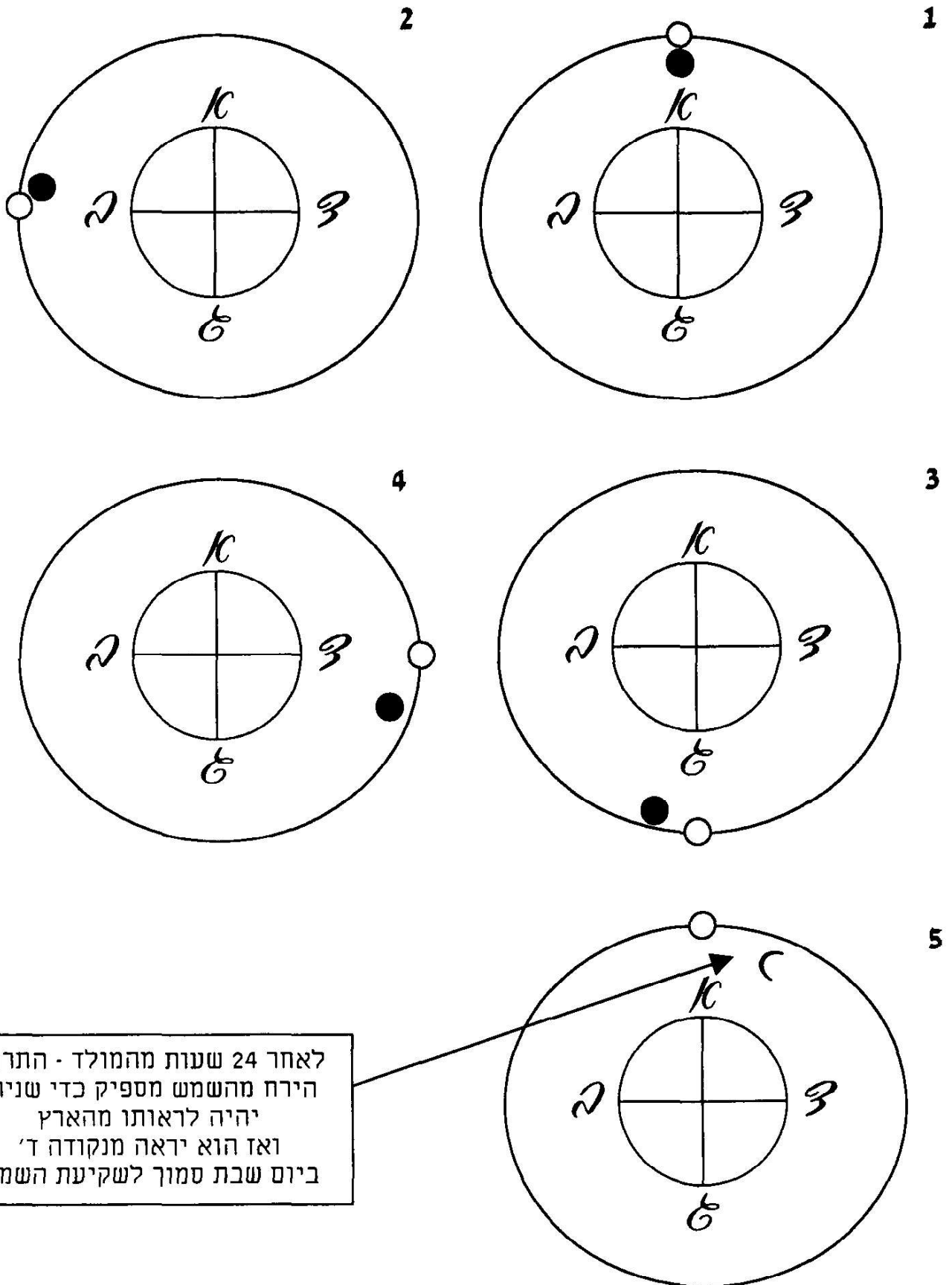
"נולד קודם חצות בידוע שיראה סמוך לשקיעת החמה"

"צריך שיהיה לילה ויום מן החדש"

כאשר הירח "נולד", הוא נמצא בין הארץ והשמש או כמעט בין הארץ והשמש. אם הירח נמצא ממש בין הארץ והשמש מתרחש ליקוי חמה, אולם ברוב החודשים הירח לא עובר ממש בין השמש והארץ. זמן זה, בו הירח בין הארץ והשמש או כמעט בין הארץ והשמש, נקרא מולד (אמיתי), או קיבוץ, כיון שכלפי אדם מהארץ הירח והשמש נמצאים מקובצים באזור אחד בשמים. בזמן המולד לא ניתן לראות את הירח, כיון שכל צידו המואר מופנה כלפי השמש והצד המופנה אל הארץ אפל. הירח בתנועתו מתרחק מהשמש וכך הוא מתחיל להפנות כלפי הארץ אט אט את צידו המואר. לשיטת הכוזרי ובעל המאור אחרי 24 שעות מהמולד ניתן לראשונה לראות את הירח. כמו כן יש להדגיש שניתן לראות את הירח רק סמוך לשקיעת השמש – תחילת הלילה.

נתאר בטבלה את סדר ההתרחשויות בו זמנית כלפי הנמצאים בכדור הארץ בנקודות א, ב, ג, ד כל 6 שעות :

	המולד היה לפני חצות יום שבת בא"י	נקודה א' א"י	נקודה ב' קצה המערב	נקודה ג' הנגדית לא"י - בים	נקודת ד' קצה המזרח - סין
1	המולד	שבת - חצות יום	שבת - זריחה	שבת - חצות לילה	שישי - שקיעה
2	6 שעות מהמולד	שבת - שקיעה	שבת - חצות יום	שבת - זריחה	שבת - חצות לילה
3	12 שעות מהמולד	ראשון - חצות לילה	שבת - שקיעה	שבת - חצות יום	שבת - זריחה
4	18 שעות מהמולד	ראשון - זריחה	ראשון - חצות לילה	שבת - שקיעה	שבת - חצות יום
5	24 שעות מהמולד	ראשון - חצות יום	ראשון - זריחה	ראשון - חצות לילה	שבת - שקיעה בסין - סמוך לשקיעה ראיית הלבנה

לאחר 24 שעות מהמולד - התרחק הירח מהשמש מספיק כדי שניתן יהיה לראותו מהארץ ואז הוא ידאה מנקודה ד' ביום שבת סמוך לשקיעת השמש

לפי טבלה זאת ניתן לראות כי המולד התרחש לפני חצות יום שבת בא"י. מעט אחר כך היה חצות היום של שבת בא"י, אז היתה השמש מעל א"י – ובאותו זמן שקעה באופק של נקודה ד' – הנקודה הנמצאת 270 מעלות מערבה מא"י. לגבי מי שעמד בנקודה ד' שקעה השמש של יום שישי ונכנסה השבת [ולמי שעמד בארץ סין מערבית מנקודה זו (שהיא נקודת קו התאריך) שקעה השמש של יום שבת והתחיל יום ראשון].

כעבור 24 שעות מהמולד אנו מגיעים סמוך לחצות יום ראשון בא"י, בזמן זה העומד בנקודה ד' נערך לקראת השקיעה של סוף יום השבת, ואז לפי שיטת הכוזרי נראית הלבנה החדשה סמוך לשקיעת יום שבת. לפי זה היה מקום בכדור הארץ שחלפו עליו 24 שעות מן החודש החדש – כלומר 24 שעות מן המולד. נשים לב שלגבי נקודה ד' היה המולד לפני כניסת השבת, כלומר כל יממת השבת - הן ליל שבת והן יום שבת חלו אחר המולד, כלומר היו מן החדש. וכיון שהיתה נקודה בכדור הארץ שבה חלו גם הלילה וגם היום של שבת אחר היוולדות הירח החדש, הרי שראוי לעשות את יום השבת בכל כדור הארץ ראש-חודש, גם בארץ ישראל, למרות שבארץ ישראל חלפו עד סוף יום השבת רק כ-6 שעות מהמולד.

כמו כן מתקיימת המימרא: נולד קודם חצות בידוע שיראה סמוך לשקיעת החמה: נולד קודם חצות יום שבת בארץ ישראל (נקודה א') בידוע שיראה סמוך לשקיעת החמה של יום שבת בקצה המזרח (נקודה ד'). זהו פירוש המימרות לשיטת הכוזרי ובעל המאור. למרות שהקשו על פירוש זה קושיות רבות, אין כאן המקום להאריך.